
POJETÍ VZTAHU RODINY A ŠKOLY

Následující tři texty na téma vztahu rodiny a školy jsou výsledkem přístupu autorů ke školní socializaci. Autoři ovšem netvoří výzkumný tým v klasickém slova smyslu, tj. těsně spolupracující „na úkolu“. Co je tedy spojuje?

Především je to základní metodologický postoj vyjádřený asi nejlépe důrazem na *popis* ve snaze rozumět (spíše než vysvětlit a dát návody, jak na to). Snaha popsat co nejhustěji stýkání, potýkání, ale také skryté či otevřené aliance v trojúhelníku rodiče – žák – učitel vedla autory k používání převážně kvalitativních metod zkoumání či k jejich kombinaci s metodami dotazníkovými. Dlouhou dobu probíhal jejich výzkum v rámci co nejčastějšího pobývání ve školách. Zájem o uvedené téma totiž trvá od začátku 90. let minulého století dodnes. Z větší části je součástí výzkumné práce Pražské skupiny školní etnografie zaměřené na popis žáků, učitelů i rodičů v naší ZŠ (srv. PSŠE 1992, [2001]; PSŠE 1995, CEFRES 1998, Kučera; Rochex; Štech 2001, Kolláriková; Pupala 2001).

Hlavním cílem byla a je snaha *rozlišit* v jevových podobách komunikace rodičů a učitelů to *proměnlivé*, konjunkturální *od* toho, co trvá a představuje možná „nadčasové“ *konstanty* charakterizující vztah obou hlavních institucí socializace dítěte. Přes všechny „novinky“ a leckdy politicky formulované požadavky na učitele i rodiče se ukazuje nutnost prozkoumat i hranice a předěly mezi životem ve škole a životem v rodině. Z hranic se, pravda, mohou stávat nežádoucí neprodyšné zdi. Také však mají pozitivní funkci: nezbytnost vyrovnat se s diskontinuitou, s odlišností požadavků, norem, způsobů chování doma a ve škole. Dítě se tak rozvíjí v prostoru mezi světem rodiny, světem vrstevníků a mimoškolních aktivit a světem školy jako samostatný jedinec, který si postupně ví stále více rady.

Z toho plyne další rys tohoto přístupu – *předčasně nehodnotit* a neškatulkovat. Čtenář proto v textech neobjeví poukazy na „správné“ formy vztahů mezi učiteli a rodiči, na „žádoucí“ chování učitelů vůči nim, ani obvinění rodičů z „konzervatismu“ nebo „nezájmu“ o dítě a/nebo jeho školní docházku. Autoři se nezabývají tím, co je progresivní a co zaostalé (či „tradiční“). Co tedy ale zjistili?

Každý z předložených textů mapuje vztahy ve zmíněném trojúhelníku z jiného úhlu pohledu. První zkoumá z pohledu *rodičů* rozmanité podoby a logiky tzv. rodičovské angažovanosti ve školní socializaci dětí. Rodiče i učitelé se musejí vyrovnávat na jedné straně s nutností zajistit individuální rozvoj osobnosti dítěte podle jeho zájmů a zvláštností a současně – na druhé straně – podporovat jeho adaptaci na život ve společnosti a osvojení nezbytných (normativních) vědomostí, dovedností a postojů umožňujících tuto adaptaci. Uvedené požadavky vytvářejí rozpornou situaci, která naplňuje vzájemnou spolupráci ambivalentními pocity a postoji. Rodiče proto volí řadu strategií komunikace s učiteli, z velké části skrytých či nepřímých, které mají podobu vyjednávání. Jeho předmětem je v každém konkrétním případě vyjasnění cílů výchovy, stanovení hranic odpovědnosti a nalezení alespoň přibližné shody v zájmech.

Druhý text se zabývá vztahy rodiny a školy zejména prizmatem *děti* – žáků na konci základní školní docházky. Proměny vztahu rodičů ke škole sleduje na situaci rozhodování o další vzdělávací dráze dětí. Intenzivní longitudinální výzkum umožnil autorce hlubší vhledy do situace rodičů a žáků v letech 2002/2003 a srovnání s postupy rodičů začátkem 90. let.

Proměny v jejich náhledu na školní práci a práci pro školu, pokles mobilizace dětí i rodičů k ní, větší důraz na „ochranu“ dětí než na tvrdou práci, nižší stupeň provázanosti procesů rodinného života – to vše vede k růstu rozdílů v přístupu ke škole mezi rodiči. Potvrzuje se tedy, že nelze mluvit o „rodině“ v jednotném čísle nebo obecně o „rodičích“. Výsledky také ukazují na úsilí rodičů vyrovnat se s uvedenými proměnami a jinak se mobilizovat v situaci ztrácejících se pevných bodů (pokles požadavků na žáky, oslabení významu selektivních procedur-přijímacích zkoušek, rodičům neznámé podoby učiva a fungování školního života).

Třetí text se zaměřuje na vztah rodiny a školy z pohledu *učitelů* a klade důraz na genderovou dimenzi identity učitele. Ukazuje, že málo vnímaný rozměr mužské či ženské „role“, jak jsou ve společnosti konstruovány a sdíleny, umožňuje lépe porozumět některým jevům ve vztahu učitelů a rodičů. Podle autorky je „katalyzátorem určitých témat“ komunikace učitelů s rodiči, jako jsou závažnější problémy žáka ve škole nebo pocíťované nepřipustné zásahy do pravomoci rodičů. Jistota či nejistota učitele ve vztahu k matce vs. otci, volba konkrétní strategie chování, zvládání konfliktu mezi profesní a osobní stránkou učitelovy identity ukazují, že vztahy mezi rodiči a učiteli jsou výrazně ovlivněny jejich osobními dispozicemi, představami a motivy. A ty významně vstupují do zdánlivě předem určených pravidel fungování vztahu. Genderový rozměr vztahu tak naznačuje, že veřejné a soukromé se vzájemně prolíná.

Rezervovanost autorů vůči jednoduše pojaté „spolupráci“ rodiny a školy nelze interpretovat jako popírání jejího pozitivního významu pro vývoj dítěte. Tato spolupráce však není záležitostí samozřejmého morálního apelu. Ukazuje se jako složitě podmíněný jev zrcadlící především rozpory a napětí v procesu individuálního zpracování sociálních proměn společnosti: rodiny, školy i dětí.

Literatura:

- ŠTECH, S. Les pratiques familiales d'aide au travail scolaire de l'enfant. In KUČERA, M.; ROCHEX, J.-Y.; ŠTECH, S. (Eds.). *La transmission du savoir comme problème culturel et identitaire/The Transmission of Knowledge As a Problem of Culture and Identity*. Praha : Karolinum, 2001, s. 121-132.
- ŠTECH, S. Mezigenerační přenos mezi rodinou a školou. In *Transmise kultury a škola*. Cahier de CEFRES č. 15. Praha : Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1998, s. 103-114.
- ŠTECH, S.; VIKTOROVÁ, I. Rodičovské pohledy na školu a vztah dětí k ní. In PSŠE. (ed.). *Co se v mládí naučíš ...* Praha : UK-PedF, 1992 [2. vyd. 2001], s. 144-164.
- ŠTECH, S.; VIKTOROVÁ, I. Typizační postupy rodičů a učitelů na začátku 2. stupně ZŠ. In PSŠE. (ed.). *Typy žáků*. Praha : UK-PedF, 1995, s. 50-97.
- ŠTECH, S.; VIKTOROVÁ, I. Vztahy rodiny a školy – hledání dialogu. In KOLLÁRIKOVÁ, Z.; PUPALA, B. (ed.). *Předškolní a primární pedagogika/Předškolná a elementární pedagogika*. Praha : Portál, 2001, s. 57-94.

Stanislav Štech